

Danko Zelić

O Gradskoj loži u Šibeniku

Danko Zelić
 Institut za povijest umjetnosti
 Ulica grada Vukovara 68
 HR - 10 000 Zagreb

Prethodno priopćenje
Preliminary communication
 Primljen / Received: 26. 9. 2014.
 Prihvaćen / Accepted: 1. 10. 2014.
 UDK: 725.1(497.5 Šibenik):72.034

The article aims to establish essential facts concerning the civic loggia in Šibenik by examining the information recorded in the older historiography and the published documents from the local archives. The loggia, originally built between 1534 and 1547, was destroyed in 1943 and rebuilt between 1949 and 1960.

Keywords: Šibenik, Dalmatia, sixteenth century, secular architecture, Renaissance

Novom gradskom ložom, podignutom između 1534. i 1547. godine, definirano je sjeverno (sjeveroistočno) pročelje glavnog šibenskoga gradskog trga i stvoren monumentalan arhitektonski pandan glasovitoj katedrali. Nekoliko godina poslije dovršetka gradnje Lože mletački će sindik Giovanni Battista Giustinian u izvješću o svom putovanju Istrom, Dalmacijom i Albanijom 1553. godine, ustvrditi da u Šibeniku postoje dvije spomena vrijedne znamenitosti: prva je katedrala, a druga „lijepi trg s ložom”.¹

I dok su se prvom šibenskom znamenitošću, katedralom Sv. Jakova, bavile generacije povjesničara i povjesničara umjetnosti, gotovo sve što je o šibenskoj loži do danas napisano zasnovano je na podacima koje su potkraj 19. i u prvim desetljećima 20. stoljeća sabrali lokalni eruditi. Zajedno s opisom i tumačenjem grbova, tekstove natpisa na njezinu pročelju u svom je dvosveščanom djelu o heraldičkoj baštini rodnog grada 1884. godine objavio (i tako, kao što će se pokazati, spasio od zaborava) Federico Antonio Galvani,² a o građevini su potom u različitim prigodama pisali i šibenski biskup i povjesničar Antonio Giuseppe Fosco,³ počasní konzervator Vincenzo Miagostovich⁴ te publicist Angelico Alacevich.⁵

Kod devetnaestostoljetnih izučavatelja arhitektonskih spomenika u Dalmaciji, usmjerenih poglavito na baštinu srednjovjekovlja, šibenska loža nije pobudila

odviše zanimanja. Eitelberger će na jednom mjestu zapisati da – kao što spomenici 13. stoljeća u Trogiru, Rabu, Zadru i Splitu pokazuju vezanost uz europsku romaniku – „pripadnost dalmatinske arhitekture europskoj u 15. i 16. stoljeću potvrđuju renesansne građevine u Šibeniku i Dubrovniku”.⁶ Je li pritom mislio (i) na Ložu nije poznato; njegovo se pisanje o Šibeniku svelo tek na *ekskurs* o Katedrali.⁷ Ivan Kukuljević Sakcinski i Thomas Graham Jackson Ložu će u svojim djelima spomenuti tek usputno; prvi je ustvrdio da je *umno* (tj. umjetnički) *sagrađena*,⁸ a drugi da je posrijedi „naočita” građevina.⁹

Prvi stručnjak čiju je pozornost privukao taj izuzetan spomenik arhitekture 16. stoljeća bio je arhitekt i konzervator Ćiril Metod Iveković. Među inim šibenskim povijesnim građevinama Iveković je tijekom prvog desetljeća 20. stoljeća snimio i potom u nekoliko navrata, između 1910. i 1928. godine, tiskom objavio četiri visokokvalitetne fotografije zdanja – dva panoramska pogleda na sjevernu stranu glavnoga gradskog trga (tada zvana *Gospodski* ili *Piazza dei signori*) s pročeljem Lože, detalj arkade prizemlja s bogato plastički ukrašenom konstrukcijom balkona te snimku istočnog dijela građevine s bočnim stubištem.¹⁰

Razdoblju između dvaju svjetskih ratova pripadaju i prvi pokušaji pozicioniranja građevine unutar kompleksa dalmatinske umjetničke baštine. U dvadesetim godinama

20. stoljeća u svojoj apokrifnoj povijesti „talijanske umjetnosti u Dalmaciji” Alessandro Dudan ustvrdio je da je Loža izgrađena u „lijepu”, štoviše u „službenom sanmichelijevskom stilu” (*bello stile sanmicheliano; stile ufficiale sammicheliano*).¹¹ No, kao djelo nepoznatog projektanta i neznanih izvođača, bez pravih paralela u svom vremenu i prostoru, nastalo u doba u kojem prestaju vrijediti determinante monumentalnog graditeljstva ranijih stoljeća, šibenska loža opirala se uklapanju u povijesnoumjetnički diskurs zasnovan na dominantnim paradigmatama stila, snažnih autorskih osobnosti i linearnog kronološko-razvojnog tijeka. U sinteznom tekstu o spomenicima 15. i 16. stoljeća u Dalmaciji, tiskanu 1933. godine, Ljubo Karaman je u poglavlju naslovljenu „Arhitektura i plastika promatrana po spomenicima iste namjene”, o šibenskoj loži (u odjeljku o javnim građevinama) napisao samo jednu rečenicu: *Lijepa je loža iz XVI. vijeka u Šibeniku nasuprot katedrale*.¹²

U trećem i četvrtom desetljeću 20. stoljeća spoznaje o Loži vijestima je o popravcima zdanja pronađenim u šibenskim notarskim knjigama 17. i 18. stoljeća, u svojem rukopisu „Povijest Šibenika” nadopunio don Krsto Stošić.¹³

Ivekovićeve će fotografije ubrzo postati i dokumentima neprocjenjive vrijednosti. U prosincu 1943. godine građevina je srušena izravnim pogotkom savezničke aviobombe, a između 1949. i 1960., zaslugom šibenskoga počasnog konzervatora Frane Dujmovića, ravnatelja tadašnjega Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju Cvite Fiskovića i arhitekta-projektanta Harolda Bilinića, podignuta je njezina replika. Projekt obnove, poslije okarakteriziran kao faksimilska restauracija, bio je zasnovan na proučavanju vizualnih svjedočanstava, ostataka arhitektonske strukture te sustavno prikupljenih i pomno analiziranih elemenata kamene plastike. Zahvat je u prvom redu težio k vjernoj

1. Ćiril Metod Iveković, fotografija pročelja Lože u prvom desetljeću 20. stoljeća (izvor: ĆIRIL METOD IVEKOVIĆ /bilj. 10/) Ćiril Metod Iveković, photo of the loggia façade in the 1910s

restituciji vanjštine, tj. oplošja građevine. Novogradnja je imala armiranobetonsku konstrukciju, a sačuvani klesani kameni elementi srušenog zdanja nisu ugrađeni. Nekoliko ih je potom izloženo na otvorenom, kao urbana oprema ambijenata u neposrednoj okolici glavnoga gradskog trga, a glavnina ih je pohranjena u lapidariju Gradskog muzeja; danas su dijelom prezentirani u stalnom postavu, a dijelom na travnjaku ispred obalnog pročelja Muzeja.

Razaranje Lože u Drugom svjetskom ratu pridonijelo je senzibilizaciji javnosti i stručnih krugova za njezinu spomeničku i urbanističko-arhitektonsku vrijednost. Cvito Fisković zapisat će 1951. godine da je, uz rušenje zadarske Krstionice, to bila *najveća šteta koju je u ovom ratu pretrpjela naša stara primorska umjetnost*.¹⁴ Ipak, usprkos rušenju i ponovnoj izgradnji (ili upravo zbog toga), šibenska je loža – premda je neće mimoilaziti autori sinteznih djela o spomeničkoj baštini 15. i 16. stoljeća u Dalmaciji,¹⁵ pa niti radova usmjerenih na užu skupinu srodnih javnih građevina¹⁶ – ostala na marginama interesa povjesničara umjetnosti.¹⁷

Svrha je ovog priloga, zamišljenog kao svojevrsan uvod, ali i poticaj daljim proučavanjima, da se polazeći od podataka zabilježenih u starijoj historiografiji i objavljenim arhivskim dokumentima pregledno iznesu najvažnije činjenice o tome istaknutom spomeniku.

Loža, a ne Vijećnica

Pristupajući utvrđivanju činjenica o Gradskoj loži u Šibeniku, prije svega treba ustvrditi da je naziv *Gradska vijećnica* koji se za nju uvriježio u 20. stoljeću netočan: niti šesnaestostoljetna građevina niti ona srednjovjekovna koja joj je prethodila u dokumentarnoj se građi ne bilježe drukčije nego *loža* (lat. *logia*; tal. *loggia*). Osim o pripadnosti arhitektonskom tipu, taj (generički) naziv najizravnije govori i o svrsi odnosno namjeni zdanja. U Loži se nikada nisu održavali sastanci šibenskoga gradskog vijeća. Ono se oduvijek okupljalo u velikoj dvorani (*sala magna*) na drugom katu Općinske/Kneževe palače, za što potvrde u izvorima nalazimo od 14. stoljeća (1333.),¹⁸ tj. od vremena prve mletačke uprave. Ni u razdoblju vladavine Anžuvinaca (od 1358.),¹⁹ niti uspostavom druge mletačke uprave (1412.), pa ni gradnjom nove lože u 16. stoljeću,²⁰ ništa se u tom pogledu, sve do posljednjih desetljeća mletačkog vrhovništva, nije promijenilo.²¹ Pomisao o tome da su u novoj loži sazivani sastanci Velikog

vijeća otklanjaju, napokon, i neupitni pokazatelji o njezinu arhitektonskom ustrojstvu: prizemlje je bilo podijeljeno na veći broj razmjerno malih prostorija, a prostor kata imao je, sve do zahvata preoblikovanja u 19. stoljeću, u cijelosti rastvoreno pročelje.²²

Predodžbu o Loži kao mjestu sastajanja gradskog vijeća, začetu u krugu spominjanih lokalnih povjesničara koji su pisali na talijanskom jeziku i oslonjenu na romantičarska poimanja prošlosti (ali i iredentističke projekcije budućnosti) grada, u povijesnoumjetničku je literaturu uveo A. Dudan.²³ U vrijeme nastajanja njegova djela (početkom dvadesetih godina 20. stoljeća) navršilo se, naime, gotovo stoljeće i pol otkako je Loža postala sjedištem društva *Società nobile del Casino*.²⁴ Osnovano kao literarni kružok imena *Compagnia del Casino* 1774., društvo je već sljedeće godine od Općine unajmilo dio prostora u prizemlju, a poslije, u prvoj polovici 19. stoljeća, kao glavni financijer zahvata restauracije i obnove koja je uključivala zatvaranje prostora na katu i uređivanje svečane općinske dvorane, pod ne sasvim jasnim okolnostima, *de facto* dolazi u posjed najvećeg dijela najreprezentativnije građevine u gradu.²⁵ Otada zvana i *Casino*, loža tijekom vremena postaje identitetskim mjestom, središtem šibenskoga talijanstva i jednim od dvaju polova (drugi je Narodna slavjanska čitaonica, osnovana 1866.) šibenskoga političkog života.

Nazivanje Lože vijećnicom bilo je, dakako, dio nastojanja da se pobornici (u Loži “udomljene”) političke opcije koju su zagovarali Dudan, Miagostovich i Alacevich, predstave kao (jedini) legitimni nasljednici stare komunalne elite, točnije: pokušaj prisvajanja tradicija komunalne povijesti grada. Ne ulazeći ovom prigodom u raspravu o tome zašto su taj historiografski falsifikat prihvatili i hrvatski povjesničari, činjenica da se građevina u svakodnevici, ali katkad i u stručnim publikacijama još uvijek naziva Gradska vijećnica, pokazuje da je u konkretnom slučaju neupućenost, bila ona hinjena ili stvarna, uspjela nadići granice divergentnih, pa i međusobno isključujućih gledanja na dalmatinsku spomeničku baštinu.

Premda se na prvi pogled može učiniti da je posrijedi tek neuspjelo anakronizam ili nespretna metonimija, poistovjećivanje Lože s vijećnicom nije bezazlena pogreška. O tome da “popularno” ime građevine nije značenjski neutralno svjedoči i činjenica da je u zabunu dovelo i ozbiljne istraživače.²⁶ Ustrajavanje na nazivanju Lože vijećnicom udaljuje nas, napokon, ne samo od spoznavanja prave namjene i funkcija tog zdanja, a time i stvarne uloge koju je ono imalo u gradskoj svakodnevici, nego i priječi i razumijevanje posve iznimna mjesta koje

je svojom arhitektonskom koncepcijom i oblikovanjem šibenska loža zauzela među istovrsnim javnim građevinama, ne samo u Dalmaciji već i u širim okvirima mletačkog *Stato da mar*.

Namjena i funkcije

Kao i u drugim komunalnim središtima mediteranskog svijeta, i u Šibeniku je postupnom izgradnjom sustava komunalne "trodiobe vlasti", djelovanje svake od glavnih sastavnica javne uprave (zakonodavna, izvršna, sudbena) tijekom vremena zadobilo vlastit, monumentaln, arhitektonski okvir. Uz općinske palače i kneževske rezidencije, gradske su lože "najjavnije" među javnim građevinama komunalnog razdoblja i – upravo zbog svoje primarne namjene, kao mjesta namijenjena sudovanju – generički gledano, najstarije. Zasebna sudbenost, uspostavljena još u pretkomunalnom razdoblju, prvo je obilježje komunalne samovlasti, ishodište onoga što se danas još uvijek nerijetko naziva gradskom autonomijom. Izabirani među najuglednijim pripadnicima zajednice, suci su zapravo bili prvi komunalni dužnosnici. Procesu su bili javni, a suđenja su se odvijala na javnim, zajedničkim prostorima. Lože se, stoga, podižu na najvažnijim, središnjim gradskim trgovima, a njihovo monumentalno oblikovanje svjedoči da su im bile simbolička žarišta.

O tome da je šibenska loža, kako ona srednjovjekovna tako i šesnaestostoljetna koja ju je naslijedila, bila jedna od najvažnijih pozornica javnog života govore uistinu brojni podaci u dokumentarnoj građi. U šibenskom statutu Loža (*logia*) se, primjerice, spominje češće od svih drugih javnih zgrada, a osim same građevine taj pojam u zakonskim aktima, kao *pars pro toto*, nerijetko označava i glavni gradski trg.

Loža je, kao što je već rečeno, prije svega mjesto na kojem se održavaju sudske rasprave i saslušavanja, podnose prizivi i objavljuju presude.²⁷ Osim četvorice sudaca koji su zajedno s knezom činili Kazneni sud (Veliku kuriju) i trojice sudaca za građanske parnice (Male kurije), u Loži su se (ili Općinskoj/Kneževoj palači) svakoga radnog dana, najkasnije kada odzvoni komunalno zvono (*campana Communis*),²⁸ bili dužni javiti na posao i općinski glasnici (*plazzarii* ili *ministrales*) te sudski izvršitelji (*bucharii*).²⁹

U Loži ili na trgu (*in logia seu platea*) objavljavani su kneževski proglašaji (*proclamationes*),³⁰ a ondje su, također izvikivanjem, morale biti oglašavane i sve kupoprodaje i darovanja te najavljivane javne dražbe nekretnina.³¹ Činio je to, po nalogu kneza i Kurije,

općinski glasnik tijekom petnaest dana, dvaput dnevno, u doba dana kada bi se ondje zateklo najviše ljudi (*quando est magis plena hominibus logia*), a potom bi se, „na trgu ili u loži”, najboljem ponuđaču javno dodjeljivala dražbovana nekretnina.³²

Kao najfrekventnija točka u gradu, trg s Ložom uobičajeno je mjesto ugovaranja najrazličitijih poslova. U Loži ili pokraj nje sklopljeni su tijekom stoljećâ nebrojeni privatnopravni ugovori registrirani u spisima gradskih bilježnika. U razdoblju mletačke uprave trg s ložom postaje i prostorom određenim za gotovo sve prihvatljive oblike kolektivne društvenosti u gradu. Indicije o tome donose propisi o igrama na sreću; od sredine 15. stoljeća, primjerice, Loža je jedino mjesto u gradu na kojem je dopušteno kockanje.³³

U Loži je, nadalje, od trećega (večernjeg) znaka zvona do jutarnje Zdravomarije dežurao jedan od dvojice zapovjednika noćne straže, zvanih i kapetana noći (drugome je mjesto bilo *in monte*, tj. na kaštelu Sv. Mihovila).³⁴ Nazočnost straže vezana je uz još jednu od uobičajenih funkcija gradskih loža – pritvor. U Loži su pritvarane osobe koje bi nepovlasno prodale neku stvar,³⁵ a, na traženje vjerovnika, i dužnici plemenita roda. Pritvorenici su ondje morali „boraviti, spavati i jesti”, a izaći im je bilo dopušteno tek da obave nuždu.³⁶ Pritvor je prema starijim propisima mogao trajati do tri mjeseca (!), a početkom 15. stoljeća vrijeme koje je dužnicima dano da se nagode s vjerovnicima skraćuje se na osam dana.³⁷ Taj se rok nazivao *terminus logie*.³⁸ Za bijeg iz Lože prijetile su stroge kazne – zatvaranje u tamnicu ili zapljena i rasprodaja imovine.³⁹

Stara se šibenska loža, naposljetku, u dokumentima 14. i 15. stoljeća u nekoliko navrata bilježi i kao mjesto na kojem se sastalo Vijeće petnaestorice mudrih (*Consilium quindecim sapientium*),⁴⁰ zvano i Malo vijeće, komunalno tijelo s ovlastima uglavnom u sferi sudbenosti, čiji su članovi svake godine birani u Velikom vijeću. Činjenicu da je sazivano u Loži vjerojatno treba tumačiti time da je rad Malog vijeća najvjerojatnije, kao i rad sudskih tijela, bio otvoren za javnost.⁴¹

Stara Loža

Stara šibenska loža u dokumentarnim se vrelima spominje od 1333. godine.⁴² Po svemu sudeći, bila je izgrađena u prvim desetljećima XIV. stoljeća, zacijelo poslije 1292., budući da je u jednoj sudskoj odluci iz te godine zabilježeno da je proces održan *ante ecclesiam sancti Iacobi*.⁴³ Taj podatak ujedno govori da je prostor uz crkvu Sv. Jakova – koja će kao najveća i najuglednija

gradska crkva šest godina poslije papinskom bulom biti službeno proglašena katedralom – već tada bio glavni gradski trg.

Nije prijeporno da se prva gradska loža nalazila na istom mjestu kao i loža 16. stoljeća – na sjevernoj/sjeveroistočnoj strani trga, nasuprot bočnom pročelju katedrale. O njezinu arhitektonskom oblikovanju i dimenzijama ne raspolažemo, međutim, nikakvim pokazateljima. Godine 1480. u jednoj notarskoj ispravi kao mjesto sastavljanja ugovora bilježe se južna/jugoistočna vrata Lože (*portas logie que respiciunt versus sirochum*),⁴⁴ što govori da je građevina imala ulaze na (najmanje) dvjema stranama. Konstrukcija joj je možda, kao kod gradske lože u Trogiru, počivala na uzdignutu kamenom postolju i/ili (kao kod stare gradske lože u Zadru i šesnaestostoljetne rapske lože) bila ograđena niskim parapetnim zidom koji je nosio stupovlje trijema.⁴⁵ Arhitektonski je sklop vjerojatno, kao i u staroj zadarskoj loži, obuhvaćao i prostoriju u kojoj je bio smješten sudski ured/pisarnica.⁴⁶

Kao i navedena zdanja u drugim gradskim središtima, šibenska je loža bila opremljena standardnim ugrađenim kamenim namještajem. U dokumentarnoj građi spominju se sudački stol (*banchum iuris*) s klupama za suce,⁴⁷ te alegorijski prikaz, najvjerojatnije reljefna skulptura, Pravde (*imago Iustitiae*).⁴⁸

Od sredine 15. stoljeća šibenska se loža u izvorima počinje bilježiti kao *Velika* i/ili *Općinska* loža (*logia magna; logia magna communis*),⁴⁹ dakako radi razlikovanja u odnosu na srodne građevine na drugim mjestima u gradu, ponajprije na Malu ložu (*logia parva, loggietta*), na jugoistočnoj strani glavnoga gradskog trga.

Nova Loža

O izgledu prostora na sjevernom obodu središnjega gradskog trga prije gradnje nove lože u sačuvanim izvorima nema nikakvih naznaka. Na zaključak da je izgradiva površina bila manja upućuje vijest o tome da je gradnji prethodilo uklanjanje dijela strme kamenite padine koja je sa sjeverne strane omeđivala trg i na koju će se novo zdanje osloniti svojim začeljem. Riječi G. B. Giustiniana – da je Loža „izgrađena na stijeni otklesanoj oštricom dlijeta”⁵⁰ – potvrđuju i fotografije snimljene poslije rušenja Lože u II. svjetskom ratu.

Premda će stariji šibenski povjesničari o akciji gradnje nove lože pisati kao da je posrijedi bila obnova (*ristauro*),⁵¹ nova se loža uvelike razlikovala od stare, u prvom redu znatno većim dimenzijama. U tlocrtu oblika izduljena pravokutnika, građevina je zauzela cijelu

uzdužnu stranu Trga. Još je važnije istaknuti njezinu inovativnu, u odnosu na prethodnicu nedvojbeno monumentalniju arhitektonsku koncepciju.

Jedinstvenosti svoje nove gradske lože Šibenčani su bili svjesni već u vremenu gradnje. Građevina ih je ispunjavala ponosom i samosviješću, ništa manjima nego katedrala; štoviše, godine 1560. u tekstu jedne odluke šibenskoga Velikog vijeća zapisano je, doslovce, kako je upravo Loža „najljepša i najuglednija građevina u cijelom gradu” i da joj „nema ravne na cijelom Levantu”.⁵² Premda se doima emfatično, potonja je tvrdnja zapravo bila točna: monumentalnošću i dvoetažnim rješenjem šibenska loža u vremenu svoje gradnje među srodnim građevinama na mletačkim prekomorskim posjedima doista nije imala premca.

Gradnjom nove lože, usprkos proširenu, znatno ambicioznijem arhitektonskom programu, u njoj su se nedvojbeno zadržale sve funkcije starijeg zdanja. U malobrojnim propisima unijetim u gradski statut sredinom 16. stoljeća, (nova) loža spominje se izrijekom samo jednom: zakonom iz 1551. godine odlučeno je da se proglasi o kupoprodaji nekretnina ubuduće trebaju izvikivati tri uzastopne nedjelje, u vrijeme velike mise u katedrali, s balkona Lože (*sopra il poziol della logia de Commun*).⁵³

Natpisi

Budući da proučavanja dokumentarne građe do danas nisu pružila izravnih podataka o gradnji Lože, sva saznanja o vremenu i dinamici tog poduhvata zasnivaju se na epigrafskim svjedočanstvima. Na loži se, koliko je danas poznato, nalazilo devet latinskih natpisa. Vremenu gradnje pripadaju tri natpisa na pročelju, natpis na postolju zvonika na preslicu te četiri natpisa nad ulazima u prostorije prizemlja u trijemu. Jedan je natpis na pročelju uklesan naknadno, u 17. stoljeću. U obnovi lože nakon rušenja u Drugom svjetskom ratu uklesana su samo četiri natpisa na nadvratnicima u trijemu.

Najstariji natpis [Prilog, br. 1] nalazio se nad arkadom trijema u prizemlju, točnije na frizu ispod međukatnog vijenca, s cezurom u duljini središnjeg interkolumnija (budući da je ploha friza ondje prekinuta konzolama koje nose ploču balkona). U tekstu sročenu u dvama elegijskim distisima i datiranu 1534. godinom, slavi se *Venerus* – Zuan Alvise Venier, šibenski knez i kapetan 1532.-1534. Građevina se slikovito naziva njegovim mauzolejem, a pjesnik priziva i usporedbu s amfiteatrom od kojega bolji ne bi sazdalo ni Romulovo potomstvo.

2. Mjesta natpisa i grbova na Loži / Arrangement of the inscriptions and the coats of arms on the loggia:

- 1-3 natpisi duž pročelja / inscriptions along the façade
- 4-7 natpisi na nad vratnicima u trijemu / inscriptions on the lintels in the porch
- 8 natpis na postolju zvonika na preslicu nad (jugo)istočnim ulaznim prostorom kata / inscription on the base of the bell-gable above the (south) east entrance to the upper storey
- 9 natpis na desnom krajnjem pilastru glavnog pročelja, vjerojatno u zoni kata / inscription on the pilaster at the right end of the loggia's façade
- a grb roda Venier u kartuši na čeonom polju baze lijevoga ugaonog pilastra / the Venier family coat of arms in a cartouche on the front face of the base of the left-hand side corner pilaster strip
- b-c grbovi roda Venier na kapitelima para ugaonih pilastara kolonade kata / the Venier family coat of arm on the capitals of the corner pilaster strips on the loggia's upper floor
- d-e grbovi roda Venier na nad vratnicima sudskih ureda u prizemlju / the Venier family coat of arm on the lintels of the entrances to the judicial offices
- f-g grbovi roda Diedo na ugaonim istacima friza završnog gređa / the Diedo family coat of arm on the corner projections of the entablature frieze

Zahvalnost Šibenčana Venieru iskazuje se u još jednom duljem natpisu na arhitravu završnog gređa [Prilog, br. 2], bez datuma. U poetskom se tekstu – kao i u onom iz 1534. sročenu u stihovima, klasicizirajućim rječnikom i ortografijom, i uklesanu slovima kvadratne rimske kapitale – vrijednost građevine i vrline njezina “tvorca” veličaju dovođenjem u vezu s općim mjestima starije rimske povijesti (razdobljâ Kraljevstva i Republike), a Loža se naziva „ukrasom Ilirika i Dalmacije”.

Na frizu završnog gređa, godine 1542. uklesan je natpis u kojem se ističe da je građevina na „zajedničku blagodat i vječiti ukras grada” dovršena marom Francesca Dieda (gradskog kneza i kapetana između 1541. i 1543.), potaknuta „osobitom naklonošću prema Šibenčanima” [Prilog, br. 3].

Zid trijema nadsvođena križnim svodovima rastvoren je većim brojem simetrično razmještenih otvora; sa svake strane središnjega, lučno završena otvora (vrata najveće prostorije, zacijelo sudnice) koji zauzima cijelo zidno polje i flankiran je s po jednim prozorom, naizmjenično se redaju još po tri otvora vrata i dva prozora. Na nad vratnicima četiriju (od ukupno šest) otvora vrata uklesani su natpisi [Prilog, br. 4-7] koji upućuju na namjenu odnosno vlasnike (ili korisnike) odgovarajućih prostora.⁵⁴ Lijevo i desno od središnje prostorije bili su smješteni uredi Male kurije (Suda za građanske parnice) i Velike kurije (Kaznenog suda), a susjedne su prostorije pripadale Fabrici crkve Sv. Jakova (Crkvinarstvu katedrale) odnosno Bratovštini Presvetog Tijela Kristova. Na nad vratnicima vrata uz uglove trijema natpisi izostaju.

Posljednji natpis iz vremena gradnje Lože, datiran 1547. godinom, nalazi se na postolju zvonika na preslicu nad istočnim, u odnosu na pročelje uvučenim, bočnim prostorom kata [Prilog, br. 8]. Kratak tekst govori da je građevinu započeo i dovršio Zuan Alvise Venier.

Najmlađi natpis na Loži [Prilog, br. 9] uklesan je kao znak zahvalnosti gradske zajednice Anzolu pok. Tommasa Donà, mletačkom dužnosniku koji je u Šibeniku boravio od 1638. do 1643., najprije kao zapovjednik tvrđave Sv. Nikole, a potom, od 1640. kao kaštelan i komunalni blagajnik.⁵⁵ Natpis je, dakle, bio uklesan stotinjak godina poslije završetka gradnje, kako tvrdi Galvani, „zlatnim slovima“, a mjesto mu – budući da nije sačuvan nakon rušenja – nije moguće utvrditi s potpunom sigurnošću. Najvjerojatnije se nalazio na sredini plohe desnoga ugaonog pilastra kolonade kata.⁵⁶

Grbovi

Na Loži je, koliko je danas poznato, bilo osam klesanih kamenih grbova dvaju mletačkih rodova iz kojih su potekli upravitelji grada za čijeg je kneževanja Loža građena. Šest grbova Veniera i dva grba Dieda vremenom postanka uklapaju se u kronološki raspon naznačen najstarijim (1534.) i najmlađim natpisom Zuana Alvisea Veniera (1547.).

Grbom roda Venier u kartuši ukrašeno je čeonu polje baze lijevoga ugaonog pilastra u zoni kata (sl. 2, a), a grbovi Veniera su i središnji motiv prednje strane kapitela para ugaonih pilastara kolonade kata (b, c).⁵⁷ Još dva manja stilizirana grba Veniera u plitkome reljefu uklesana su posred nadvratnika ulaznih vrata dva sudska ureda u prizemlju (d, e; unutar natpisa br. 4 i 5). Nešto veći i ambicioznije, unutar kružnog polja, isklesan grb istog roda resio je još jedan oštećen nadvratnik (iz ruševina lože prenijet u Gradski muzej),⁵⁸ čije mjesto na građevini zasad nije moguće identificirati.

Na ugaonim istacima friza u zoni kata nalaze se dva reljefna grba roda Diedo (f, g), koji omeđuju natpis (br. 3) kneza Francesca.

Uz nabrojane, klesane u kamenu, nekoliko je Venierovih grbova, kako pokazuje jedan od sačuvanih fragmenata izloženih pred Gradskim muzejem, bilo ukomponirano unutar natpisa s imenom kneza Zuana Alvisea na arhitravu nad kolonadom kata [Prilog, br. 2]. Grb između riječi DECVS i HÆC, tj. između prvoga i drugog stiha teksta, bio je, kao i slova natpisa, izliven u metalu i apliciran na prethodno uklesane konture na površini kamene grede. Na jednoj od Ivekovićevih fotografija moguće je razabrati i identičan grb iza

posljednje riječi teksta istog natpisa (TVAM), pa je gotovo sigurno da se grb nalazio i ispred početka teksta, a vrlo vjerojatno i na još nekoliko mjesta, tvoreći cezure između pojedinih stihova.

Kronologija gradnje

Budući da nisu pronađene nikakve vijesti o tome tko je, kada i gdje donio odluku o gradnji, s obzirom na epigrafička svjedočanstva – zasad jedine izravne pokazatelje o vremenu gradnje lože – nastanak projekta treba hipotetički datirati u 1532., godinu dolaska Zuana Alvisea Veniera na dužnost šibenskoga kneza i kapetana.

Godinom 1534., tj. godinom isteka prvoga dvogodišnjeg Venierova mandata na dužnosti šibenskoga kneza i kapetana, datiran je natpis na frizu međukatnog vijenca nad lukovima arkade prizemlja, dočim izričaj na natpisu iz 1547. govori da je postavljanjem zvonika na preslicu, u posljednjoj godini njegova drugog mandata, loža dovršena. Kao dužnosniku koji je neprijeporno najzaslužniji za cijeli poduhvat, Venieru možda treba pripisati i neposrednu inicijativu za njegovo započinjanje odnosno izradu projekta, a sam početak gradnje okvirno smjestiti u 1533./1534. godinu. Otvaranju gradilišta moralo je, dakako, prethoditi naručivanje, izrada i doprema kamenog materijala – kamenih blokova, ali i velikog broja raznovrsnih klesanih elemenata pročelja, od masivnih ugaonih pilastara, stupova s bazama i kapitelima, lukova, gređa, kasetirane ploče i konzola balkona s elaboriranim reljefnim ukrasom, sve do stupića balustrade. Sudeći po natpisu i grbovima, do kraja Venierova prvog mandata podignuta je arkada u prizemlju, a vjerojatno i ograda s kolonadom prvoga kata.

U tekstu natpisa iz 1542. godine zasluge za dovršavanje „onoga što dugo stajalo nedovršeno“ pripisuju se Francescu Diedu (gradskom knezu 1541.-1543.). Natpis uokviruju grbovi njegova roda, istaknuti na ugaonim obratima friza završne trabeacije. U vremenu Diedova službovanja najvjerojatnije je, stoga, postavljen krov. Loža, međutim, nije završena 1542. U protivnom zacijelo među proklamacijama Francesca Coppa – koji je, zamijenivši Dieda na dužnosti kneza i kapetana, u Šibeniku službovao od 1543. do 1545. – ne bi bilo odredaba po kojima su novčane kazne za stanovite prekršaje u cijelosti ili dijelom trebale biti namijenjene *alla fabrica della loza de questa citta*.⁵⁹ Natpisi u čast kneza Coppa na crkvama Sv. Barbare i Sv. Trojstva / Sv. Ivana te na tvrđavi Sv. Nikole svjedoče da je i on bio zavrijedio zahvalnost Šibenčana, no čini se da su radovi na Loži oživjeli tek ponovnim dolaskom Zuana Alvisea Veniera 1545. godine.

U starijoj historiografiji dva dulja Venierova natpisa na pročelju Lože katkad su donošena zajedno, kao da je riječ o jedinstvenoj cjelini.⁶⁰ Njihovi se tekstovi – premda odaju sličan poetski rukopis – doimaju, međutim, kao dvije (zasebne) varijacije na istu temu. Moguće je, stoga, da je (nedatiran) Venierov natpis na završnom gređu uklesan u vremenu drugog Venierova boravka u Šibeniku (1545.-1547.). U prilog toj pretpostavci, osim njegova mjesta – na arhitravu, ispod Diedova natpisa iz 1542. – upućuje i već spomenuta činjenica da se od svih ostalih natpisa na loži razlikuje time što je imao metalna (vjerojatno mjedena, možda pozlaćena) slova i u istoj tehnici izvedene grbove, aplicirane na znatno pliće klesane utore s otvorima za pričvršćivanje.⁶¹

U svakom slučaju, čini se neprijepornim da je Loža u građevinskom smislu dovršena u godini isteka drugoga mandata Zuana Alvisea Veniera na dužnosti šibenskog kneza i kapetana i to, po svemu sudeći, postavljanjem zvonika na preslicu. U vrlo sažetu, upravo lapidarnu tekstu uklesanu na kamenoj ploči koja tvori njegovo postolje zapisano je, naime, da je (jamačno cijelu) građevinu započeo i, 1547. godine, završio Zuan Alvise Venier. Izričajem i odabirom riječi i taj tekst pripada humanističkoj tradiciji, prizivajući u sjećanje ne samo duh nego i terminologiju antičkih natpisa koji svjedoče o munificencijama onodobnih gradskih magistrata.

Oprema zdanja – zidni oslik na katu

Prema već spomenutom zaključku šibenskoga Velikog vijeća iz 1560. godine, zidovi Lože bili su netom oslikani, nastojanjem kneza Paola Marcella.⁶² Tragovi oslika na gornjoj etaži bili su vidljivi još početkom 19. stoljeća; Giacomo Concina koji je u Šibeniku boravio 1804. godine zapisao je kako je na „desnom zidu” još uvijek moguće razabrati nekoliko realistički (*al naturale*) naslikanih „prekrasnih ljudskih likova”, koje je ocijenio kao ostatke remek-djela.⁶³ Od Concine nadalje, svi su stariji autori, zacijelo prema lokalnoj predaji, slike u Loži pripisivali najglasovitijem slikaru šibenskog podrijetla – Schiavoneu, odnosno Andriji Meduliću.⁶⁴ Prema Šimi Ljubiću, bilo je to prvo njegovo djelo, a prikazivalo je „svečani ulazak osoba kraljevskog roda u Zadar”.⁶⁵ Schiavoneovo autorstvo, dakako, treba otkloniti budući da je Loža oslikana svega tri godine prije njegove smrti, a s obzirom na ikonografiju vjerojatnijim se čini da je tema kompozicije bila, kako je zapisao K. Stošić, *Dolazak Mlečića*.

Do sredine 19. stoljeća tragovi su zidnih slika nestali. Posjetivši Šibenik 1854., Kukuljević je zapisao kako su *krasne slike alla fresco* uništene kada je građevina

pretvorena u kavanu i kasino,⁶⁶ tj. tijekom pregradnje kojom je dvadesetak godina prije otvoreni prostor gornjega kata lože pretvoren u svečanu dvoranu.⁶⁷

Nova je loža zacijelo, kao i stara, u prostoru namijenjenu suđenju (vjerojatno središnjoj prostoriji prizemlja) imala kamenu sudački stol s klupama, a vjerojatno i uobičajen alegorijski prikaz Pravde, no niti jedan od kamenih ulomaka prikupljenih poslije rušenja Lože ne može se identificirati kao dio izvorne opreme, tj. kamenog namještaja unutrašnjosti građevine.

Zaključak

Kao građevina koja je raspadom mletačke države izgubila svoju primarnu svrhu, opterećena hipotekom vlastite sudbine u vremenima koja su uslijedila, šibenska loža zapravo nikad nije dospjela u fokus povijesnoumjetničkih istraživanja. Događaji o kojima je u ovom tekstu bilo riječi tek usputno, od prenamjene i preoblikovanja u 19. stoljeću do tragična rušenja 1943. godine, pridonijeli su tomu da je o Loži pisano uglavnom kao o povijesnom spomeniku.

Najvažnijim se otvorenim povijesnoumjetničkim pitanjima čine ona vezana uz autorstvo i valorizaciju arhitektonskog projekta. Dudanova stilska kvalifikacija Lože kao „sanmichelijanske” građevine proizlazi iz njegove interpretativne agende, a ne iz analize arhitektonskih i oblikovnih svojstava.⁶⁸ Nije prijeporno da je arhitektonska koncepcija građevine djelo vješta projektanta, ne samo kad je posrijedi arhitektonsko već i urbanističko rješenje.⁶⁹ Projektna je zamisao, naime, među inim rezultirala vizualnim i funkcionalnim spajanjem dvaju, dotad konfiguracijom reljefa odijeljenih, dijelova grada. U vremenu gradnje Lože neprijeporno su konstruirana stubišta (današnje Stube Jurja Čulinovića i Stube Andrije Medulića) koja se s plohe Trga uz Ložu uspinju prema današnjoj ulici Andrije Kačića. Dva široka kraka stuba Lože koja s Trga vode do bočnih ulaza na njezinu katu ujedno su i početni dijelovi tih komunikacija, a nad odmorištem stubišta prema crkvi Svih Svetih sačuvan je i natpis kojim se zasluge za gradnju pripisuju neimenovanu gradskom knezu.⁷⁰ Reljefni grb Veniera u edikuli ugrađenoj iznad natpisa svjedoči da je posrijedi bio upravo knez Zuan Alvise – „graditelj” Lože. Osim razmatranja stvarne uloge naručitelja, šibenske komune i knezova Veniera i Dieda, buduća bi istraživanja trebala odgovoriti i na pitanja o udjelu koji su u cijelom pothvatu imali (zasad nepoznati) izvođači (graditelji, kamenari i klesari) te odrediti mjesto šibenske lože u općenitoj slici dalmatinske arhitekture u Dalmaciji njezina doba, četvrtoga i petog desetljeća 16. stoljeća.

Naposljetku, treba utvrditi i u kojoj je mjeri Loža do 20. stoljeća sačuvala svoje autentične konstruktivne i/ili dekorativne dijelove. Rekonstrukcija poslije rušenja u II. svjetskom ratu bila je zasnovana na podacima iz posljednje faze života četiristoljetnog zdanja, ali vijesti u dokumentarnoj građi 17. i 18. stoljeća pokazuju da je

ambiciozan i konstrukcijski zahtjevan projekt rezultirao građevinom koja je bila jednako tako zahtjevna i skupocjena za održavanje.⁷¹ Najmlađi natpis na Loži, uklesan početkom petog desetljeća 17. stoljeća u čast Angela Donà, upravo je, kako se čini, memento na prvi i nizu znatnijih popravaka zdanja.⁷²

Prilog: natpisi na Gradskoj loži u Šibeniku

Tekstove natpisa na Loži transkribirao je i objavio, kao što je u tekstu spomenuto, Federico Antonio Galvani. Ovdje se donose u transliteraciji, mjestimično ispravljene, gdje je to – prema Ivekovićevim fotografijama i fragmentima izloženim u Gradskom muzeju – bilo moguće. Razlike su vezane i uz ortografiju: na natpisima je, u skladu s normama klasične antičke epigrafije, dvoglas AE dosljedno bilježen dvoznakom (Æ), a glas U znakom V. Prva dva natpisa, sročena u elegijskim distisima (heksametrima i pentametrima), ovdje se donose bez podjele na stihove (s dodanim interpunkcijskim znakovima).

U obnovi lože poslije rušenja ponovno su uklesani samo natpisi na nadvratnicima prostorija u prizemlju.

Natpisi duž pročelja

1.

U zoni prizemlja, na frizu nad lukovima arkade trijema:
HIC VBI SALTVS ERAT NVNC MAVSOLEA
VENERI PRÆSIDIS. EN MOLES SVRGIT AD ASTRA
POLI. ROMVLIDÆ IACTENT NON AMPLIVS
AMPHITHEATRVM. HOC VNVM FAMA CÆTERA
PRÆSTAT OPVS. M DXXX IIII

2.

U zoni kata, na arhitravu:
INCVLTVM QVOD ERAT PRÆSTANTI MOLE
VENERVS EFFICIT ILLYRICI DELMATLÆQVE
DECVS. HÆC QVOTA PARS VENERI EST. SVPERAT
PIETATE METELLVM, IVSTITIA CVRIOS, RELIGIONE
NVMAM. SOLVE IGITVR GRATES PERDIGNAS,
SICE, VENERO QVI DECVS ET FAMAM TOLLIT IN
ASTRA TVAM.

3.

U zoni kata, na frizu:
QVOD DIV IMPERFECTVM EXTITERAT
DILIGENTIA FRANCISCI DIEDO PRÆTORIS OB

SINGVLAREM IN SICENSES BENEVOLENTIAM
AD COMMUNE SVÆ VRBIS COMODVM ET
PERPETVVM ORNAMENTVM PERFECTVM EST
M D X LII

Natpisi na nadvratnicima u trijemu

4.

Nad trećim vratima slijeva:
CANCEL^A CVRLÆ MINORIS

5.

Nad trećim vratima zdesna:
CELLARIA CRIMINALIVM

6.

Nad drugim vratima slijeva:
FABRICÆ ECCL · S · IACOBI

7.

Nad drugim vratima zdesna:
SCOLA SACRATISSIMI CORPORIS

Natpis na postolju zvonika na preslicu nad (jugo)istočnim ulaznim prostorom kata

8.

IO.^S ALO.^S VEN.^S
INCHOAVIT
ET PERFECIT
M D XLVII

Natpis na desnom krajnjem pilastru glavnog pročelja, vjerojatno u zoni kata

9.

ILL. D. ANGELO DONATO
QVÆSTORI IVSTISS. ARCISQ.
PRÆF. VIGILANTISS.^O
A.B.O.B.D.O.

Bilješke

- ¹ Itinerario di Giovanni Battista Giustinian, u: *Commissiones et relationes venetae: tomus II annorum 1525-1553*, (prir. Šime Ljubić), Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium (dalje MSHSM), sv. 8, Zagreb, 1877., 190-271. Navedeni je izvod na str. 206-207. Giustinianov *Itinerario* objavljen je nedavno s komentarom i u hrvatskom prijevodu: LJERKA ŠIMUNKOVIĆ, *Dalmacija godine Gospodnje 1553. Putopis po Istri, Dalmaciji i Mletačkoj Albaniji 1553. godine. Zapisao Zan Battista Giustinian*, Split, 2011.
- ² FEDERICO ANTONIO GALVANI, *Il re d'armi di Sebenico. Con illustrazioni storiche*, II, Venezia, 1884., 45, 49, 84-85.
- ³ ANTONIO GIUSEPPE FOSCO, Due scritti inediti di mons. Fosco, 1.) La loggia di Sebenico, u: *Il Dalmata*, a. XXXIV, 24. ožujka 1899., 1-2.
- ⁴ VINCENZO MIAGOSTOVICH, *I nobili e il clero di Sebenico nel 1449 per la fabbrica della cattedrale*, Sebenico, 1910., 40-41; ISTI, La città di Sebenico: guida storico-artistica, *Atti e memorie della Società dalmata di storia patria*, 6 (1969.), 29-31. Potonji tekst posthumno je objavljen rukopis iz drugog desetljeća 20. stoljeća.
- ⁵ ANGELICO ALACEVICH, La Società del Casino di Sebenico nella sua storia e nella vita mondana (Anno di fondazione 1775.), *Rivista dalmatica*, VII/1923-1924 (1924.), 44-51.
- ⁶ RUDOLF EITELBERGER VON EDELBERG, *Die mittelalterlichen Kunstdenkmale Dalmatiens in Arbe, Zara, Nona, Sebenico, Traù, Spalato und Ragusa*, Wien, 1884., 230.
- ⁷ RUDOLF EITELBERGER VON EDELBERG (bilj. 6), 174-179.
- ⁸ IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, Zagreb, 1858.-1860., 279, s. v. Medulić, Andria. U dnevniku svog putovanja Dalmacijom 1856. godine Kukuljević je zapisao: *Naprema istoj crkvi na trgu gospodskom stoji i umno sagrađena loggia, (stanica) djelo XVI. vieka, a sada pretvorena u kavanu i kasino*. IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Albanije, Krfa i Italije*, Zagreb, 1873., 46.
- ⁹ THOMAS GRAHAM JACKSON, *Dalmatia, the Quarnero and Istria: With Cettigne in Montenegro and the Island of Grado*, I, Oxford, 1887., 378: *On the left is the cathedral, and on the right, built against the steep hill side, and overtopped by the buildings on the ascent behind, is the old loggia, a long arcaded building of two stories, now turned into a caffè below and a casino or club room and reading room above. It is dated 1552 and is a structure of some stateliness*.
- ¹⁰ Pišući ovaj tekst služili smo se izdanjem ĆIRIL METOD IVEKOVIĆ, *Građevinski i umetnički spomenici Dalmacije I. Šibenik*, Beograd, 1928. Fotografije lože otisnute su na T. 1 (gore), Gradski trg (pogled s JZ), legenda: *Loža na trgu stolne crkve*; T. 29, Gradski trg (pogled s JI), legenda: *Trg stolne crkve i loža*; T. 30 (lijevo) Gradska loža, detalj – lukovi i balkon, legenda: *Potankosti sa lože*; T. 37 (lijevo) Gradska loža, detalj – istočni dio sa stubištem (danas: stube Andrije Medulića), legenda: *Uzlaz desno od lože*.
- ¹¹ ALESSANDRO DUDAN, *La Dalmazia nell'arte italiana – venti secoli di civiltà. Volume secondo: Dall'anno 1450 ai nostri giorni*, Milano, 1922., 355, 381, 445 (bilj. 31), 451-152 (bilj. 63).
- ¹² LJUBO KARAMAN, *Umjetnost u Dalmaciji: XV. i XVI. vijek*, Zagreb, 1933., 129.
- ¹³ KRSTO STOŠIĆ, *Povijest Šibenika* (rukopis u Muzeju grada Šibenika). Prvi dio, 5. Palače, zgrade, I. Gradska vijećnica. Podrobnije o strukturi i sadržaju tog djela v. STANKO BAČIĆ, *Don Krsto Stošić (1884.-1944): bibliografija i rukopisna ostavština: tiskani radovi i radnje ostale u rukopisima*, Šibenik, 1995., 53-61.
- ¹⁴ CVITO FISKOVIĆ, Zaštita i popravak spomenika u Dalmaciji 1945-1949 godine, *Zbornik zaštite spomenika kulture*, I/1950 (1951.), 173.
- ¹⁵ RADOVAN IVANČEVIĆ, Renesansa, u: *Enciklopedija hrvatske umjetnosti*, sv. II, Zagreb, 1996., 148; PREDRAG MARKOVIĆ, Arhitektura renesanse u Hrvatskoj, u: *Hrvatska renesansa (katalog izložbe)*, (ur. Alain Erlande-Brandenburg, Miljenko Jurković), Zagreb, 2004., 102-103; MILAN PELC, *Renesansa*, Zagreb, 2007., 86-87; *Hrvatska umjetnost: povijest i spomenici*, (ur. Milan Pelc, Tonko Maroević, Petar Prelog), Zagreb, 2010., 210-211.
- ¹⁶ MARIJA ANDERLE, *Die Loggia communis an der östlichen Adria*, Weimar, 188. O šibenskoj loži u tom djelu vidi ovdje, bilj. 26; NADA GRUJIĆ, Les loggias communales en Dalmatie aux XVe et XVIe siècles, u: *Public Buildings in Early Modern Europe*, (ur. Konrad Ottenheim, Krista De Jonge, Monique Chatenet), Turnhout, 2010., 57-59.
- ¹⁷ O Loži su u svojim disertacijama pisali i DANKO ZELIĆ, *Postanak i urbani razvoj Šibenika u srednjem vijeku (doktorska disertacija)*, Zagreb, 1999., 148-150, i KRASANKA MAJER JURJIŠIĆ, *Javne palače u Dalmaciji u vrijeme mletačke uprave (doktorska disertacija)*, Zagreb, 2012., 95, 203-206.
- ¹⁸ (...) *generali et universo consilio civitatis Sibenici (...) ad sonum campanarum in palatio communis dicte civitatis solemniter congregato (...)*. Šibenski diplomatarij / *Diplomatarium Sibenicense: zbornik šibenskih isprava* (dalje Šibenski diplomatarij), (prir. Josip Barbarić, Josip Kolanović), Šibenik, 1986., 164.
- ¹⁹ *Congregato et convocato generali consilio virorum nobilium civitatis Sibenici in palatio communis dicte civitatis ut moris est (...)*, Šibenski diplomatarij, 43.
- ²⁰ Većina u skupini poglavlja kojima završava Knjiga reformacija Statuta, donijetih između 1551. i 1562. godine, sadrži formulaciju *Conuocato, & congregato maiori Consilio Ciuium Nobilium Sibenici in sala Superiori Palatii Clarissimi Regiminis*, usp. *Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika s popisom poglavlja* (dalje Šibenski statut), (prir. Zlatko Herkov), Šibenik, 1982., ff. 171r-175r.
- ²¹ Položaj Velike dvorane u Kneževu dvoru vidi se na crtežima Francesca Zavorea iz 1788. koje je objavila DARKA BILIĆ, *Sudbina kneževе palače u Šibeniku u pozno doba Mletačke Republike*, *Peristil*, 56 (2014.), 178-181, sl. 2, 4, 5, 6.

- ²² Svjedočanstvo o izgledu građevine 1818. sačuvano je u dnevniku putovanja cara Franje I. Dalmacijom: *Da kommt man auf einen nicht grossen Platz, auf diesem, wie Wir aus der Gasse kamen, rechts an selbem ist ein Gebäude mit einem Loggiato ebener Erde, dann auf dem Platz rechts die ganze Front ein Gebäude 1 Stock hoch, sowohl ebener Erde als im 1ten Stock mit einem schönen offenen Säulengang. (...) Das Loggiato auf dem Platz gehört der Gemeinde. Im 1ten Stock ist es offen, ebener Erde ist darin das Casino, wo sich die Ansehnlichen versammeln, neben selben geht eine Stiege bergauf in der Prolongation der Gasse gegen das Meer in der Wir ankamen.* IVAN PEDERIN, Car Franjo I. o Šibeniku u svom putnom dnevniku iz 1818. godine, *Radovi Zavoda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, 29-30 (1983.), 186, 192.
- ²³ ALESSANDRO DUDAN (bilj. 11), 261-262: *La Loggia grande, che fu sede nel piano superiore delle riunioni dei Consigli cittadini e al pianterreno degli uffici pubblici e giudiziari.*
- ²⁴ U tom značenju pojam *Casino* – kako će se Loža nazivati u 19. stoljeću – nije vezan uz samu građevinu, ali niti specifičan za Šibenik; čitaoničke udruge sličnih imena osnivane su od 17. stoljeća u talijanskim gradovima, a u 18. stoljeću u mnogim gradovima Istre i Dalmacije. Primjerice, *Casino nobile* utemeljen je 1750. u Zadru, *Casino dei nobili (Società del Casino)* 1794. u Poreču, *Casino* 1806. u Rijeci, 1817. u Splitu, 1820. u Dubrovniku. Čitaonica nazvana *Casino* osnovana je 1831. i u Zagrebu, u kući bana Josipa Jelačića. U Jelsi na otoku Hvaru djelovala je također *Società del Casino* (1868. preimenovana u *Narodnu čitaonicu*), a u gradu Hvaru čitaonička je druga, kao i u Šibeniku, smještena u Gradskoj loži i nazvana po njezinu tadašnjem imenu – *Società del Cur Salon*, podaci prema N. N., Čitaonica, u: *Hrvatska enciklopedija*, sv. 2, Zagreb, 2000., 691-692.
- ²⁵ Historijat društva s podacima o Loži v. u: ANGELICO ALACEVICH (bilj. 5, 1924.).
- ²⁶ Primjerice, zaslužni je priređivač edicije Šibenskog statuta Zlatko Herkov riječ *logia* u latinskom izvorniku naizmjenice, ovisno o kontekstu, na hrvatski prevodio kao *vijećnica* ili *sudnica*, usp. Šibenski statut, *passim*. Naziv *vijećnica* zaveo je i Mariju Anderle, autoricu monografskog djela o ložama istočnojadranskih komunalnih središta. Vjerujući da je funkciju gradske lože u Šibeniku imala Mala loža na glavnome gradskom trgu, šesnaestostoljetnu ložu spominje tek usputno (nazivajući ju *Rathaus*), usp. MARIJA ANDERLE (bilj. 16), 188-189.
- ²⁷ Usp. npr.: ANTE BIRIN, Šibenski bilježnici – Indricus de Indricis: (1431.-1434.), *Povijesni prilozi*, 44 (2013.), 91-154., gdje se Loža najčešće bilježi upravo kao mjesto izricanja presuda.
- ²⁸ Šibenski statut, R/174, f. 136r.
- ²⁹ Šibenski statut, I/30, f. 5v; I/46, ff. 8v-9r.
- ³⁰ Više o toj vrsti javne komunikacije v. DANKO ZELIĆ, Proclamationes šibenskog kneza Fantina de Cha de Pesaro (1441.-1443.), *Povijesni prilozi*, 35 (2008.), 149-191.
- ³¹ Šibenski statut, IV/52, f. 54v.
- ³² Šibenski statut, IV/49, f. 53r-v.
- ³³ DANKO ZELIĆ (bilj. 30), 176. Statutom je dotad u gradu bila zabranjena samo igra prepravljenim kockama (Šibenski statut, VI/24, f. 78v:), a neka su dodatna pravila igre propisana 1402. godine (Šibenski statut, R/151-154, ff. 130v-131r).
- ³⁴ Šibenski statut, R/110, f. 122r.
- ³⁵ Šibenski statut, R/143, f. 128v.
- ³⁶ Šibenski statut, IV/23, f. 47v.
- ³⁷ Šibenski statut, R/138, f. 127r-v.
- ³⁸ Državni arhiv u Zadru (dalje DAZd), Općina Šibenik, Serija 1. Kancelarija šibenskih knezova, kutija 1 (1456-1486), Knez Andrea Lion (1455-1457), f. 142r, f. 148r.
- ³⁹ Šibenski statut, R/139, f. 127v; R/207, f. 144v; R/265, f. 161r-v.
- ⁴⁰ *Listine o odnošajih između južnog Slavenstva i Mletačke republike* (dalje Listine), *knjiga III: od godine 1347 do 1358.*, (prir. Šime Ljubić), MSHSM, sv. 3, Zagreb, 1872., 123 (dok. CXC; 8. V. 1349.) *Congregato consilio quindecim sapientium civitatis Sibenici in logia communis prefate civitatis (...) in quo interfuit (...) dominus comes cum iudicibus et sua curia ac maior pars consiliarium dicti consilii sapientium.* Šibenski diplomatarij, dokument 153, 321 (15. IV. 1463.): *Congregato consilio quindecim sapientium in logia Sibenici, in quo connumerata persona autem ipsi domini comitis interfuerunt nobiles undeviginti.*
- ⁴¹ V. N. N. Cariche civiche, *Il nuovo cronista di Sebenico*, V-VI (1897.-1898.), 204-205; ZLATKO HERKOV, Gradska uprava, u: *Šibenski statut*, 371-372. Šibensko Vijeće petnaestorice – kao i mala vijeća u drugim dalmatinskim gradovima – tijekom 15. stoljeća gubi na važnosti. Vidi: GRGA NOVAK, Šibenik u razdoblju mletačke vladavine (1412.-1797.), u: *Šibenik – spomen-zbornik o 900. obljetnici*, Šibenik, 1976., 237.
- ⁴² U Loži je (*Actum Sibenici in logia*) 5. srpnja te godine donijeta neka presuda šibenskog suda. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Sv. 10, Listine godina 1332.-1342.*, (ur. Tadija Smičiklas), Zagreb, 1912., 113. Dokument spominje MARIJA ANDERLE (bilj. 16), 186.
- ⁴³ U presudi šibenskog kneza Jurja iz 1292. zapisano je: *cum sederemus pro tribunali ante ecclesiam Sancti Iacobi ad placita tenenda et audienda.* Šibenski diplomatarij, 151.
- ⁴⁴ Dokument je u svojim ispisima arhivskih podataka o šibenskim umjetnicima XV. stoljeća (rukopis u Dokumentaciji Instituta za povijest umjetnosti) zabilježio Frano Dujmović. DAZd, Šibenski notarski arhiv, Grgur pok. Lovrinca de Dominicis (1470-1494), ff. 102-103.
- ⁴⁵ Takav je oblik imala i stara gradska loža u Zadru, v. PAVUŠA VEŽIĆ, Platea civitatis Jadre – prostorni razvoj Narodnoga trga u Zadru, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji (Petriciolijev zbornik II)*, 36 (1996.), 343-344.
- ⁴⁶ PAVUŠA VEŽIĆ (bilj. 45), 343.
- ⁴⁷ *Idcirco nos prefati iudices maioris curie Sibenicensis (...) pro tribunali sedentes in logia comunis in nostro iuris bancho (...),* dokument od 4. lipnja 1386. donosi MIRKO ZJAČIĆ, Spisi šibenskog notara Slavogosta, *Starine*, 44 (1952.), 270.
- ⁴⁸ *Bancum imaginis Iustitie in logia magna comunis* spominje se u dokumentu od 19. studenog 1485.; navod prema MARIJA ANDERLE (bilj. 16), 231, bilj. 661.
- ⁴⁹ (...) *in logia communis Sibenici.* Listine, *knjiga IX, od godine 1423. do 1452.*, (prir. Šime Ljubić), MSHSM, sv. 21, Zagreb,

- 1890., 146-147 (29. IX. 1441.); 257 (10. I. 1447.): *in logia magna communis Sibenici*.
- ⁵⁰ Osim u značenju *otok* (opisujući tvrđavu Sv. Nikole navodi da je podignuta *sopra un scoglio tagliato a punta di scarpello*), pojam *scoglio* Giustinian rabi i za kamenita, stjenovita uzvišenja, primjerice (o postanku Šibenika): *Questa città è situata sopra un scoglio, nella suprema eminenza del quale è fabricato il castello sopradetto*. Vidi: Itinerario di Giovanni Battista Giustinian (bilj. 1), 200, 201.
- ⁵¹ FEDERICO ANTONIO GALVANI (bilj. 2), 45; ANGELICO ALACEVICH (bilj. 5, 1924.), 44, po njima i ALESSANDRO DUDAN (bilj. 11), 261-262. Treba upozoriti i na netočnost tog, ali i drugih zaključaka u kraćem tekstu šibenskog biskupa Fosca o Loži, tiskanom o petoj godišnjici njegove smrti u zadarskom listu *Il Dalmata*. ANTONIO GIUSEPPE FOSCO (bilj. 3), 1-2.
- ⁵² Taj podatak u poglavlju o obitelji Marcello donosi Galvani: *Nel libro de' Consigli della Magnifica Comunità, in data 29 settembre 1560 si legge: „che la Loggia grande è la più bella e onorevol cosa che s'attrova in questa città, e che in tutto il Levante non ha pari, tanto più adesso che per sollecitudine e cura dell' Ecc. Rettore (il conte Paolo) fu adornata di tante bellissime e vaghe pitture; che i giudici della Corte maggiore abbiano a vigilare per la sua conservazione e preservazione da ogni danno, sotto pena di perdere i loro onorari e pagare il doppio; che sia proibito il camminare sul tetto e mettervi panni a sciorinare, con obbligo ai piazzeri di vigilare e denunziare, sotto comminatoria di perdere l'ufficio loro in caso di negligenza”*. FEDERICO ANTONIO GALVANI (bilj. 2), 65 (bilj. 1). Traganje za izvornim dokumentom – koji prema Galvaniju navode i Vincenzo Miagostovich i Krsto Stošić – zasad se pokazalo bezuspješnim.
- ⁵³ Šibenski statut, R/291, f. 172r-v.
- ⁵⁴ KRSTO STOŠIĆ, Natpisi u kamenu u Šibeniku, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, XLIX/1926–1927 (1927.), 83, obavještava da su ta četiri natpisa *bila prije krečom zastrta*.
- ⁵⁵ U poglavlju o obitelji Donà Galvani taj natpis opisuje sljedećim riječima: *Ad Anzolo q.m Tommaso venne dedicata la seguente iscrizione, che vedesi in lettere dorate sul primo pilon a sinistra della Loggia grande*. FEDERICO ANTONIO GALVANI (bilj. 2), 48-49.
- ⁵⁶ To je moguće donekle razabrati na jednoj od Ivekovićevih fotografija. Galvani je, slijedeći heraldičarsko načelo, po svemu sudeći mislio na, gledano s trga, desni pilastar. I Krsto Stošić u svom rukopisu navodi da je natpis na lijevoj strani Lože.
- ⁵⁷ Izvorni su kapiteli danas postavljeni pri vrhu desnog stubišta koje s glavnog trga vodi prema ulazu na katu lože, odnosno na travnjaku pred Gradskim muzejem.
- ⁵⁸ *Grbovi: zbirka kamenih grbova (katalog izložbe)*, (ur. Ksenija Kalauz), Šibenik, 2000., 50, kat. br. 31.
- ⁵⁹ *Ordines et proclamationes Francisci Coppo, comitis Sibenici anno 1543.*, jedini sačuvan dokument te vrste iz vremena gradnje Lože, objavljene su tiskom u: JOSIP BARBARIĆ – JOZO IVANOVIĆ – JOSIP KOLANOVIĆ, *Odredbe i proglašeni knezova Zadra, Splita i Šibenika*, *Fontes*, 3 (1997.), 80, 83.
- ⁶⁰ Dva Venierova natpisa zajedno donosi ANTONIO GIUSEPPE FOSCO, *Per la storia di Sebenico – I nomi antichi e moderni della città di Sebenico*, *Folium dioecesanum*, XI, 6 (1892.), 53, vidi i: ANGELICO ALACEVICH (bilj. 5, 1924.), 44.
- ⁶¹ Tragovi svrdlom bušenih rupa u kojima su uz pomoć olova bila fiksirana metalna slova vide se, kao što je već rečeno, na ulomcima =DELMATIÆQVE= i =DECVS HÆC= (pred Muzejem).
- ⁶² Vidi bilješku 52.
- ⁶³ GIACOMO DE CONCINA, *Viaggio nella Dalmazia Litorale*, Udine, 1809., 25-26: *La Loggia pubblica situata sulla gran Piazza, di cui il piano terreno serve di Casino alla Nobiltà del Paese, è un edificio degno di osservazione. Il piano superiore alquanto negletto fu dipinto, da Schiavone : anche in oggi difatti si osservano nella parete destra alcune figure al naturale, che sono bellissime. Questi felici resti di maestro pennello provano, che sieno stati li capi d'opera del medesimo*.
- ⁶⁴ DUŠKO KEČKEMET, Medulić, Andrija, u: *Enciklopedija hrvatske umjetnosti*, I, Zagreb, 1995., 560, ustvrdio je da uništene zidne slike koje su Meduliću po tradiciji pripisivane, među inima i „Svečani ulazak u Šibenik” (Šibenik, Gradska loža) *po nekim očevidcima nisu odgovalale Medulićevu načinu slikanja te da se pretpostavlja kako ih je radio Andrijin stariji brat Marcantonio de Meldula koji se kao slikar spominje 1547–60 u Zadru*.
- ⁶⁵ SIMEONE GLIUBICH, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna – Zara, 1856., 27, s. v. Schiavone Andrea: *Il primo suo assaggio nell' arte, che da poi si nobilmente professò, lo fece nella loggia rimpetto al duomo in sua patria in un dipinto a fresco, rappresentante un festoso arrivo di personaggi reali in Zara. (...) Ma queste opere andarono col tempo in rovina*. Vidi i: VINCENZO MIAGOSTOVICH (bilj. 4, 1969.), 30.
- ⁶⁶ IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI (bilj. 8), 279, s. v. Medulić, Andria.
- ⁶⁷ Akcija je započela 1825. u organizaciji Općine koja je naumila urediti reprezentativnu dvoranu za prijame i svečanosti. Zbog nedostatka sredstava financiranje popravka građevine i uređenja dvorane preuzet će postupno Società del Casino, čiji su najistaknutiji članovi bili ujedno i visokorangirani službenici gradskog poglavarstva. Kronologiju tog zahvata donosi ANGELICO ALACEVICH (bilj. 5, 1924.), 48-49.
- ⁶⁸ Nastojanja da se različite javne građevine u Dalmaciji XVI. stoljeća (izrijekom: hvarska i dvije zadarske lože) povežu sa Sanmichelijima argumentirano je kritizirao Ljubo Karaman, vidi: LJUBO KARAMAN (bilj. 12), 106.
- ⁶⁹ Valorizacija šibenske Lože koju je – u prilog odluci da se poslije rušenja *ne zida zgrada u suvremenom stilu*, nego da se pristupi rekonstrukciji – iznio Cvito Fisković zasniva se ponajprije na argumentima o njezinoj urbanističkoj vrijednosti, vidi: CVITO FISKOVIĆ, *Zaštita i popravak spomenika u Dalmaciji 1950–1951 godine*, *Zbornik zaštite spomenika kulture*, II, sv. 1/1951 (1952.), 148.
- ⁷⁰ Tekst natpisa glasi:
DVRA SILEX OLIM FVIT
HIC SED CVRA BENIGNI
PRESIDIS IN PLANVM
SAXA POLIVIT ITER.
- ⁷¹ Dokumente u kojima se spominju javne građevine u Dalmaciji u spisima Generalnih providura (DAZd, Generalni providuri za Dalmaciju i Albaniju) okupila je Krasanka Majer Jurišić, za šibensku ložu vidi: KRASANKA MAJER JURISIĆ (bilj. 17), 275, 283, 296, 299-301.

⁷² Zaključkom generalnog providura Francesca Zena iz 1635. za financiranje nužnih popravaka šibenskih javnih građevina, među inima i Lože (za koju se tvrdi da je *ridotta in mal stato*), odobrava se iz prihoda od naplaćenih kazni utrošiti svotu

do 350 dukata. DAZd, Generalni providuri za Dalmaciju i Albaniju, Francesco Zen (1633.-1635.), vol. unico: 428, dokument spominje KRASANKA MAJER JURIŠIĆ (bilj. 17), 95, 205.

Summary

On the Šibenik Civic Loggia

The civic loggia in Šibenik was built between 1534 and 1547 as a replacement for the old loggia which had been constructed in the early fourteenth century as a more modest building. The new loggia was a two-storied structure built on an elongated rectangular ground plan with an arcaded portico on the ground floor and an open colonnade on the first floor, which stretched along the entire north side of the town's main square. Facing the north side of the Šibenik Cathedral, it helped shape an architectural setting that could be justly described as a Renaissance square. Despite this, in contrast to the Cathedral that has been extensively studied by several generations of art-historians, the civic loggia has never attracted much scholarly attention and tends to be only briefly mentioned in general overviews of the sixteenth-century art and architecture in Dalmatia and Croatia. In fact, no significant contributions to the knowledge about the history of this building have been made for almost a century, that is, since it was last discussed by local historians. Moreover, the loggia as they knew it was completely destroyed in a 1943 bombing raid and was subsequently rebuilt from 1949 to 1960.

The aim of this article is to establish basic facts about the original sixteenth-century building, beginning with its name and purpose. Namely, since the early twentieth century – when the misinterpretation that the Šibenik

loggia originally served as the seat of the municipal council was introduced – it has often been referred to as the town hall, not only in everyday life but also in the scholarly literature. However, the evidence obtained from the primary sources, i. e. the municipal statute, archival documents and other historical records, suggests that the meetings of the local Great Council were held in the nearby Municipal, that is, Rector's palace, and no place else. Moreover, the loggia could not meet the needs of a large assembly, especially considering the fact that its ground floor was divided into (at least) seven separate rooms, while the upper level was completely open towards the square across the entire width of the building. The latter is corroborated by the written testimonies of the early nineteenth century, which predate the time when the intercolumniations were filled in so as to make a facade wall on the first floor. On the other hand, the use of the term *loggia* (or *logia*, as it appears in Latin sources), which is not just a generic name for a distinctive architectural type, is indicative of not only the original purpose and function of the building but also of the significant role it played in the everyday life of the community. Just as any other civic *logia magna* found in the medieval Mediterranean world, the one in Šibenik served primarily as a venue for the dispensation of justice as well as for numerous

activities related to public affairs, such as promulgations of legal decrees issued by the central or local government, announcements of the sale of immovable property, public auctions and similar.

Regarding the commissioning process, design and execution of the loggia, the study of the primary sources has so far not yielded any results. Nothing is known about its designer, builders, sculptors and stonemasons, and the same can be said of the role performed by the municipal bodies in its construction. The only reliable sources of information concerning the chronology of the building and the individuals associated with it are the texts of four *all'antica* inscriptions, which were not re-incised during the restoration following the destruction in the Second World War, and which praised two Venetian noblemen who had served as the rectors of Šibenik in the fourth and the fifth decades of the

sixteenth century. The construction of the loggia began during the *conte et capitano* Zuan Alvise Venier's term of office, i. e. 1532-1534, while the inscription of 1542 gives credit for its completion to Francesco Diedo, who was rector between 1541 and 1543. However, only the main construction seems to have been completed by 1542 because we learn from the last dated inscription, located on the bell gable, that Zuan Alvise Venier not only undertook the project, but also brought it to an end in 1547, the final year of his second term in office as the rector of Šibenik (1545-1547).

The concluding sections of the article discuss the loggia's unique architectural and urbanistic qualities and provide a brief survey of certain, still unanswered historical and art-historical questions, particularly those concerning its place in the context of contemporary architecture in the Venetian province of Dalmatia.